

Megjelenik minden hónap 10-ikén, legalább is $3\frac{1}{2}$ nagy nyolczadrét ivnyi tartalommal; időnként szövegközi ábrákkal illusztrálva.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY.

HAVI FOLYÓIRAT

KÖZÉRDEKŰ ISMERETEK TERJESZTÉSÉRE.

E folyóiratot a társulat tagjai az évdíj fejében kapják; nem tagok részére a Pótfüzetekkel együtt előfizetési ára 6 forint.

XXX. KÖTET.

1898. ÁPRILIS

344. FÜZET.

Betekintés a román Dobrudsába.*

Végre minden akadály el volt hártva: a karika csapásra állott. Sorban, rendben állottak a teli ládák, kofferek, csomagok és fegyverszekrények a Dunagőzhajózási Társaság Temes-Kubin állomásának kikötő kompján, én pedig türelmetlenül járkáltam mellettök föl s alá, és sóvárogva tekintettem fel a folyamon, várakozva a »Tegetthoff«-ra, melyen dobrudsai utamra akartam kelni.

Dobrudsai kirándulásomra útítársul a német születésű temeskubini Klingl János-t szerződtettem, a ki vadász, preparátor és falubelijeinek mindenese. Szívós kitartás, a legzordonabb pákászélet minden fogásának és fortélyának biztos ismerete, lankadatlan szorgalom főbb jellemző tulajdonságai.

A »Tegetthoff« csak Orsováig vitt bennünket; itt felszálltunk a »Ferdinand Max« gőzösre, melyen Galaczig mentünk.

Hideg, jeges szél és gyakori esőzések kiállhatatlanná tették a fedélzeten való tartózkodást, úgy, hogy csak időről időre szánhattuk magunkat a vidék és madárélet megfigyelésére.

Galaczban három napig időztem.

Márczius 25-ikén a »Radetzky« gőzösön Tulceába indultam, mely a Dunagőzhajózási Társaság utolsó állomása. Innen közvetlenül Jurilovkába (románosan Jurilovca), a Razelm-tó partján fekvő orosz halászfalucskába akartam menni, a hol a legközelebbi időre főhadiszállásomat szándékoztam felütni.

Bizonyos feszültséggel tettük meg útunknak ezt az utolsó kis darabját; — hisz a Duna lapályának eddig látott része, valamint a jobbpart emelkedései már ama földhöz tartoznak, melyet átkutatni szándékoztunk.

Gyakran halljuk és olvassuk is, hogy a Dobrudsza nagy, zárt mocsaras terület. Ez egyáltalában nem igaz: Délen a Con-

* Kivonat Dr. Almásy György-nek az »Aquila« 1898. évi első füzetében megjelent közleménye Általános részéből.

stancái (Küstendse) helytartóságban a pusztai típus a túlnyomó. Fa, bokor nem díszíti a 100—200 m magasságra emelkedő, széles boltozatú dombhátakat; szálnalmas képet nyújt a sivár kiegészített vidék a hosszú nyári hónapokban, s csak elszórva lakik egy-egy pásztor vagy földművelő, mert a vízszegénység átka e földnek, és a mélyreásott s ennek ellenére is csak alig szivárgó vizű kutak száma csekély. Egészen más a térszin az északi Dobrudsában. A föld itt gazdagon van tagolva, a legkülönbözőbb formációval, s petrografiai tekintetben tarka hegysorozatok szelik át az országot, többnyire északnyugat-délkeleti irányban.

A dobrudsai szárazföld mélyebb völgyeiben, a hol a vízbőség megengedi, mindenütt telepek vannak, és dívik a földművelés. A föld átlag elég jó minőségű, ha nem is épen kiválóan buja. A földművelést, igaz, még igen kezdetleges módon űzik; így pl. magam is tanuja voltam, mikor tavalyi tarlóra vetettek, a nélkül, hogy a talaj előzetes megmunkálását szükségesnek találták volna. A vetőmagot valami túskeboronával egyszerűen bekaparják valamennyire a földbe és a munka készen van. Azt mondják, hogy ezelőtt általánosan ily módon dolgoztak, most azonban már a földművesek nagy többsége szántani is szokott, igaz, hogy csak 2—3 hüvelyknyire; a régi kezdetleges módszer, úgy látszik, talán már mégsem fizet. Trágyázni úgyszólván sohasem szoktak; a felhalmozódó trágyát vagy körülkerítésekre, vagy kunyhók építésére használják, vagy pedig kinn a szabad mezőn elégetik. Az állattenyésztés, a szarvasmarhát illetőleg, épenséggel nem válik ki. Közönségesen a szürkés-fehér pusztai marhának kicsiny, inségesen elnyomorodott fajtáját tenyésztik. A juh-, kecske- és sertésenyésztést ugyan nagyobb mértékben űzik, de szintén igen ősi módon.

Nagy elterjedésnek örvend a szőlőművelés, melynek termékei két típusban válnak ki; rubinvörös, egészen könnyű bor Sarichiöjből s más vele szomszédos Fekete-tenger melléki községekből, és valamivel nehezebb bor a keleti vidékekről, különösen Sarica faluból. Mind a kétféle bor rendkívül könnyű, finom, kellemes illatú és könnyedén savanykás ízű, s ezzel eme vízben szegény, vagy legalább igen kétes vizekkel áldott vidékeken felette kellemes ital. A bor igazán nevetségesen olcsó: egy »vadra«-nyi mennyiség (13 liter) a legolcsóbb fajtából 60 centime-be került; ugyanaz a mennyiség a legdrágább régi termésből, melyet találtam, 3 frankba.

A Dobrudsza lakossága sajátos népegyveleg, a mint épen beletelepítették őket e gyéren lakott pusztaságra változó uralmaik alatt a törökök, oroszok és a legújabb időben a románok. Az északi rész lakosságának főszázalékát bolgárok és oroszok teszik, délen a tatárok túlnyomók.

A dobrudsai szárazföldet köröskörül koszorú alakjában mocsaras föld övedzi, mely közel ugyanoly terjedelmű s melyet a Duna árterülete és hatalmas deltája alkot. Rengeteg kiterjedésben terül el ez a magas vízállások alkalmával messzire elöntött mocsárvidék; lakott területek, telepek úgyszólván sehol sem találhatók benne; csak halászok és vadászok járnak ebben a mérföldekre terjedő nádrengetegben

A román Dobruđa.

és csak egy kis része használható bizonyos időszakokban legelőnek. Sok helyen teljesen hozzáférhetetlen ez a sós és édesvízű tavakból, tócsákból, holt és élő folyamágakból, füzesekkel borított szigetekből, homokzátonyokból, nádasokból és rétségekből álló kifürkészhetetlen mocsárvilág, — ez a szinte szűzies vadon, a hatalmas, a fenséges rétság, melynek közneve »bálta«.

Tulceában márczius 26-ikán két kocsira raktuk meg lehetős tér-

jedelmes podgyászunkat, magunk is felültünk és apró bozontos, de felette kitartó lovakkal, egy kifogástalanul épült és jó karban tartott országúton gyorsan hajtottunk Babadagh-ba, mely főhelye annak az alhelytartóságnak, melyben legközelebbi kutatásaimat végezni akartam.

Négy órai utazás után végre a szegényes Babadagh városkába jutottunk. Itt oly gyorsan végeztem a hatóságoknál való bemutatkozásokat, hogy még aznap délután indulhattam további utamra, kismelt főállomásom, Jurilovka felé.

Egy rétisas és egy barna keselyűpár, melyek alacsonyán keringtek a városnak nevezett alacsony kunyhók és a sajátságosan rendetlenül épült török házak halmaza felett, örvendetes, sokat ígérő jósjelnek látszottak.

Jurilovkába való érkezésem után mindjárt első este, midőn jelenlétem célja elterjedt a faluban, jelentkezett már nálam egy félig hivatásos vadász, Petrov Persilof Nassov, kit Petruská-nak neveznek, s én minden további gondolkozás nélkül a legközelebbi napokra vezetődül fogadtam az eleven tekintetű, nagy tárgyismeretet eláruló és általában nagyon rokonszenves fiatal embert. Egy héten át összejártuk vele Jurilovka legközelebbi környékét, hogy mindene-előtt a területről és az ornis állománya felől szerezzünk bizonyos áttekintést.

Sok érdekes került elő ezeken a kirándulásokon; így különösen a vadregényes Dolojman hegyfok, melynek 40—60 m magas, három-négy km hosszú, vadul szakgatott sziklafalán mennydörögve törnek meg az örökké háborgó Razelm hullámai, vált egyik legkedvesebb kiránduló helyünké.

Egészen véve azonban ez a vidék a vonulás megfigyelésére nézve vágyaimnak mégsem felelt meg. Így szántam el magam első tájékoztató kirándulásomra, melyen a Sintenis testvérek egykori főhadiszállását, Ciucurova (Csukuróva) kasub falut szándékoztam fölkeresni, hogy erdős bérceiben legalább egyszer alaposan körültekintsek.

Április elsején indultunk oda és a részint gyalog, részint kocsin, de folytonos vadászás és megfigyelés közben megtett, egy napig tartó utazáson számos és különböző fajú ragadozót figyeltünk meg.

Néhány napon át — majd idevaló vadászokkal, majd egyedül — összejártuk a Ciucurova körül levő erdős bérceket, mi közben sokszor derekasan kutyagoltunk. Kisebb fajokban itt is szegények voltak az erdők és nagy csalódást okozott a nagy ragadozóknak, a Sintenis testvérek előadásától teljesen elütő, szemmel látható megfigyeltetésük.

Barna keselyűfészkeket, melyek iránt leginkább érdeklődtem, csak keveset tudtunk felkutatni. Egy bolgár pásztor mutatott egy

fészket, de fiai épen aznap kivették a két tojást a fészkekből és megették.

A különböző vadász-kirándulások közben egész világosak lettek előttem a nagy ragadozók és általában minden más vad apadásának okai.

Fájdalom, az idő is egészen kedvezőtlené vált, viharszerű szelek és jéghideg futóesők kísérték majdnem minden kirándulásunkon, melyek néha oly hevesekké váltak, hogy kirándulásra egyáltalában gondolni sem lehetett.

Igy ismét felkészülödtünk, és az atmageai hegyeken át a széles Taicza-völgybe mentünk, s Orta-Ghiöjön és Balabangeán keresztül a legközelebbi állomás, Han Cearca (Han Cserka) felé igyekeztünk.

Han Cearca kicsiny, körülbelül 80 házat számláló falucska, melyet orthodox, földművelésből és faorzásból élő oroszok laknak.

A falvak közepén, rendesen szabad helyen, emelkedik a templom, mely kupoláival és tornyaival rendszerint nagyon is impozánsan üt el a szegény lakóházaktól. Kevésbé vonzóak a »krémák« vagy »mehanák«, melyek azonban mindig és mindenütt élénk látogatásnak örvendenek.

Thea, bor és pálinka, kenyér és egy vízzel készített tésztából sütött kemény, kulcsos kalácsféle, melyet a theához használnak, rendszeren mindaz, a mi ezekben a falusi korcsmákban kapható. És a ki tavasszal, a görög nagybőjt idején kényszerül a Dobrudsza belvidékén utazni, mint a szegény kutató ornitológus, mikor a vízivadászat és halászat nem járulhat a napi éteklap gyarapításához, az testi szükségletek dolgában igen bajos helyzetben van. A bőjtöket itt rop-pant szigorúan tartják meg. Az emberek még azt sem látják szívesen, ha mások tiltott ételeket készítenek tűzhelyeiken és e mellett tojáson és hébe-hóba tejen kívül igazán semmi élvezhetőt sem lehet ebben az áldott évszakban kapni. Már most, a ki nincs abban a helyzetben, hogy meg tudna elégedni az oroszok bab és mamaliga ételleivel, annak egy ily utazásra jól kell magát felszerelnie konzervekkel, vagy pedig — mint én tettem — nyomorúságosan kenyéren és tojáson kell megélnie. Hat napi időközben én és Klingl 100 — mond száz tyúktojást pusztítottunk el.

A következő napokban a Han Cearca körül elterülő erdős bérceket jártuk össze.

Rendszeren 3—4 óráig tartott, míg Han Cearcából fölmentünk a meredeken emelkedő és mindenekelőtt átkutatott Daimon és Tutujat 350—400 m magas hegyhátak gerinczére és csak akkor lehetett megkezdeni a tulajdonképeni kutatást a számtalan mellékgerinczen és kiálló hegyhátakon, a melyek a porhanyós talajú, hihetetlen

bujanövésű bokor- és fütakaróval borított, helyenként sziklatömbök-től áttört főtetőtől mindkét oldal felé leereszkednek. A magaslat egyes uralkodó pontjairól gyakran remek kilátás nyílik a párvonalosan haladó hegygerinczek változatos területére, a számtalan felmeredő ormokra és mély bevágású völgyekre, a melyek dél és kelet felé a kék szín minden árnyalatában tünedeznek el a szemhatáron, nyugot és észak felé pedig a közeli Greči-i és Mučiu-i sziklaszakadékok alatt mély ereszkedésben egész váratlanul tűnik fel a Dunának gazdag színpompában tündöklő bálta vidéke. Sárgán ragyognak régi száraz nádasoknak széles, végtelen mezői; ezüst tükrökként hatalmas tavak terülnek el és ezüsthonalakból álló hálóként kis és nagy ágak és »gírlák« útvesztője övezi az alig rügyező füzes szigetek üde zöldjét, a végtelen nádasok aranyát. Homályos távolból integetnek Galacz és Braila városok fehér épülethalmazai és messze, szinte végtelen távolban terül el a tágas, termékeny, áldott moldvai síkság, finom kék pásztaként zárva be a szemhatár peremét.

Ilyen messze, szabad kilátással bíró helyeken szeret a barna keselyű fészkelni.

Április 8-ikán a hegygerinczről 4 megszállott fészket fedeztünk fel, a melyek a gerincztől, értve mindkét oldalán, negyed vagy félórányi távolságra voltak egymástól. Minthogy ez a fölfedezés csak délután történt és mi előbbre helyeztük az egyszerű szállást egy stinában, melyben két bolgár fiú lakott, a közel négy óráig tartó útnál Han Cearcáig — melyet reggel különben ismét meg kellett volna tennünk — éjszakára fenmaradtunk a szellős magaslaton. Hosszú idő óta most először kedvezett az idő is és gyönyörű tisztán borult a már napok óta nem látott kék ég az esőtől ázott erdős vidékre; ehhez a bámulatosan tiszta kilátás és a gyönyörű napnyugta a legrózsásabb hangulatba ejtettek bennünket és teljesen elfelejtették velünk a meleg felöltő és a jó vacsora hiányát. Mivel éjszakázásra nem voltunk elkészülve, s napközben elfogyott a dohányunk is, minden dohányzó be fogja látni, hogy ez azután a csapások csapása!

Igy teljesen a serdülő bolgárfiuk vendégszeretetére voltunk utalva, kikkel sokáig ültünk a stina felett a gerinczen, gyönyörködve a szép tájképen és a fészkeikhez térő barna keselyűk igazán felséges repülési játékában. E mellett, a mennyire lehetett, felelgettünk a vidám eleven fiuk számtalan kíváncsi kérdésére. Csak az alkonyat beállásakor vonultunk vissza a stinába, melynek kérdéses oltalma alatt nemsokára vidám tűz lobogott. A tűz körül mind a négyen szép körben lekuporodtunk és nagy buzgalommal iparkodtunk egy adag pufogó nagy paszulyt puhára főzni. Künn a több száz darab-ból álló kecske és juhnyáj tolongott a bogárhátú kunyhó lombos

eresze alatt és a legcsodálatosabb hangokkal igazán borzasztó koncertet csaptak. Igazán velőig hatott, mikor egy egy anyajuh bedugta az orrát a lombozaton át és különösen erős alt-hangon a legnagyobb közelségből zendített bánatos »má-má«-jaira. A kutyák, — nagy, mord pofájú bestiák, — az ajtónyíláson át szaglálózta a gyanus idegenek és a pattagó tűz fölött egy üstben fővő, kifogyhatatlan vidámságunk tárgya, a meg nem puhítható paszuly felé. Végre feltálatuk konyhai kísérleteinket, mint eredményteleneket; mindenki felfalt egy maréknyi félig főtt paszulyt és a teljesen beálló éjszakával — lassanként még a nyáj is elhallgatott — békés, mély csend ereszkedett a hegyekre és üdítő álom a kis stina lakóira. Csak egyszer ébresztett fel bennünket éjjel a kutyák dühös ordítása, melyek zárt csapatban száguldottak a közeli erdőszél felé. »Ismét a farkasokat szimatolták«, vélte az egyik pásztorfiu lakonikusan, miközben új fát rakott a hamvadó tűzre. Az éjszaka hűvös lett; takaró és köpenyeg nélkül, derekasan fáztunk a könnyű ruhában.

Reggel 4 óraker — frissen fejt tejből álló reggeli után — elindultunk és egymásután kerestük fel a négy fészket, miközben ugyan sok érdekes megfigyelést tettünk, de egészben véve meglehetősen balsors üldözött bennünket. Az egyik keselyűpár, mivel előtte való napon kissé elszévedt a fészkekhez, igen vad és gyanakodó volt; a másik fészeknél a nőtényt Klingl, sajnos, eltévesztette, a harmadiknál a nőtényt elejtettük és a negyedik fészket végül az előrehaladott időre való tekintettel, későbbi időre hagytuk. Délután 1/2 5 óraker ismét Han Cearcába érkeztünk, egy hatalmas barna keselyűvel és ennek a fajnak két szép tojásával. Mily felségesen ízlett ezután a megerőltetés után a tojásból álló ebéd és a könnyű, tiszta saricai bor!

Szánt-szándékkal ismertetem behatóbban ennek a két napnak az eseményeit, hogy láthatóvá válják, mily sovány eredményt nyújt két teljes nap: egy elejtett keselyű és két tojás! És ez oly vidéken, a hol minden faj iránt, a verébtől kezdve felfelé, sajátos érdeklődéssel viseltetik az ornithológus!

Még néhány napig kóboroltunk Han Cearcában és környékén, míg a rettenetes időt és a fenéig kiürített anyagi nyomorúságot végre is meg nem úntuk.

A legközelebbi napon a Dunagőzhajózási Társaság »Radetzky« gőzösen Galaczbba mentünk, a hol néhány dolgot el kellett még intéznem. Április 15-ikén, egy napi galaczi tartózkodás után, a derék Radetzky fedélzetén, délben ismét Tulceában voltunk. Majd a Szent György-ág közelében fekvő Moru-Ghiöl falucskát szemeltük ki további munkálatainkra.

Április 16-ikát részint néhány megmentendő darab preparálásával, részint a Moru-Ghiöl közelében a Szt. György-ág mindkét partján fekvő báltákba való kirándulással töltöttem; 17-ikén a Kuibidatóra tettem egy kirándulást, — arra a helyre, a hol 1874-ben a Sintenis testvérek az első *Pelecanus onocrotalus* telepet találták, és ennek a fajnak a tojásaiból több száz darabot gyűjtöttek.

Felejthetetlenül él emlékezetemben ez a nap; hiszen teljesült egyik régen táplált vágyam: magam hatolhattam be a nagyszerű vadonba, abba a végtelen mocsaras, nádas területbe, melyet a Sintenis testvérek oly mesterien rajzoltak.* Szerencsére kedvezett az idő is a reggeli 6 órától esti 10 óráig tartó kiránduláson, melyet egy moru-ghiöli, Fedor nevű, derék fiatal orosz halász, kis lodkájában tettünk meg, miközben felváltva majd én, majd Klingl kormányzott, ha csak a nagyon is keskeny gírlák** csáklyázással való haladásra nem kényszerítettek. Ezt azután fáradhatatlan Fedorunk maga végezte.

A moru-ghiöli kerhanából (ladikkikötő hely) kiindulva, először összejártuk azt a széles tavat, melynek az orosz halászfalucska nevét köszöni, egy széles, náddal körülvett gírlán a Szt. György-ágba kanyarodtunk és ezen felfelé hajóztunk az islinai halrakodóig.

Itt ezelőtt egy falucska állott, mely azonban legtöbb lakójával együtt a hirtelen árvíznek esett áldozatul. Az egykor itt levő 30—40 ház helyén most csak néhány alacsony nádkunyhó, lipován halászok szerény tanyája emelkedik. Egy Islina (a román térképen Uzlina) mellett elágazó gírla, melyen át a folyamág emelkedő vize patakszerű sebes rohanással ömlött a nádrengetegbe, a hasonló nevű nagy tóba vezetett, melyet koszorú alakban övez egy egész sor kisebb, egymással számos gírlával összekötött tó. Ezek egyikén, a Ghiöl Islinec-en át az Isaca nevű (Isakov) halászhelyet értük el, a mely körülbelül 4 km hosszú, 2 $\frac{1}{2}$ km széles hasonló nevű tó mellett levő magányos nádkunyhóból áll. Eddig a táj meglehetősen hasonlított a Moru-Ghiöl közelebbi környékén levőhöz.

Rengeteg nádmezők emelkednek a gírlák mindkét szélén. Az utóbbiak csak a tulajdonképeni folyam közelében vannak a gyakori árvizek lerakódásaiból keletkező, laza szárazföldből álló keskeny pásztákkal szegve, tovább pedig a nádrengeteg belsejében a jó 3—4 m magas, hüvelyknyi vastag nád között szabad vízcsikkoként húzódnak el. A sok tó, mely a nádrengetegben mindenütt található, épen csak nádtól ment hely, a hol a túlságos mély víz a nád

* »Die Natur« 1879, Nr. 9—10.

** Így nevezik az egész delta területen a nádasokban elhúzódó keskeny, nyílt vizekből álló csatornákat.

növését megakadályozza. Nád helyett azonban a kisebb tavakon, és a nagyobbak szélein — mert partokról itt a delta belsejében sehol sem lehet szó — más, buja és fantasztikus növényzet fejlődik. Nupharok és Nympheák széles, sötét leveleikkel messzire borítják be a víztükröt; vízi boglárkák, Potamogeton-ok és a sulyom nyujtogatják mindenfelé éles-szélű levelekkel megrakott indákat kiemelkedve itt-ott a tiszta vízből, hogy kis bimbóik a napfényben és szabad levegőn kifejlődhessenek. Közöttük buján tenyészik mindenféle más, idegenszerű növénytípus. Ezek részint finom indákban, kicsiny bugákban terjeszkednek a felszínen, részint erős húsos száron emelkednek ki a fekete mélységből, és körülbelül méternyi mélységben a víz színe alatt hosszú, lándszerű sötét levelekből álló, ananász-szerű koronává fejlődnek, vagy sokszoros elágazásban széles leveleket bocsátanak a felszínre. Fájdalom, botanikai ismereteim gyengék ahhoz, hogy ennek a vonzó vízi flórának névjegyzékét összeállíthatnám; de azért teljesen élveztem a felséges, buja tenyészésű sokszereű alakzatok sajátos varázsát.

A sokféle alak halmaza helyenként oly sűrűn borította a víz színét, hogy a lodkát csak nagy fáradsággal lehetett közöttük átszorítani, vagy, jobban mondva, az élő szőnyegen áttolni. Ha egy-egy nagyobb tavon haladtunk át, és a nád széle távlatosan visszavonult a kék csendes víztükrőtől, a nagyobb látáskörben akadálytalanul járhatott a szem az egyenletesen kiterjedő, egyhangú, végtelen nádasok mezőin. Hatalmasan hat ez a vadon a maga egyhangúságában és impozáns nyugalmaiban. A meddig a szem ellát nád, nád és megint csak nád. Az ember nemcsak tudja, hanem érzi is hogy mindez a rengeteg nádas szűzen maradt a maga föltétlen hozzáférhetetlenségében: ember még nem tette ide a lábát, hajó nem tud rajtuk áthatolni; csak a szárnyaló madár keres és talál még le nem plezett homályában békét és menedéket.

Fáradságosan hatol be az ember lépésről lépésre ezekbe a nádrengetegekbe; hónapokig tartó munkába kerül, míg csónakkal járható utat, egy-egy gírlát vágnak, és ezáltal új szemet kötnek a közlekedő utak hálójába, mely halászat céljából szeli keresztül-kasul a deltát. És jaj akkor, ha a gírlát nem tartják a legnagyobb gonddal jó karban. Egyetlen év buja hajtásai elégségesek, hogy a legkönnyebb csónaknak is járhatatlanokká tegyék — s egy további év múlva már a lipován halász éles szeme sem tudja az újra bezárult náderdőben az egykori útnak bár csak helyét is megismerni. Átlagosan, közepes vízálláskor, 3—4 m-t és többet is tesz a víz mélysége a deltának e részében, ugyanannyi a remek vastag nád magassága a víz felett; sűrűn és bontatlanul emelkedik szár szár

mellett közvetlen a vízből, a nézőben igazán az erdő érzetét keltve.

Halkan eveztünk az Isacai-tó barátságos kék tükreán, mikor 8—10 km-nyi távolságban egy hatalmas gőzös árbocza és kürtője bukkant fel a náderdő felett. Oda át a szulinai ágban zakatolt és dohogva füstölgött a szörnyeteg, a tenger felé tartva, talán Batumba, talán Konstantinápolyba, talán épen Angolországba. Gyors menetben siklott le a folyamon, vas bordái közé egy darabka nyugot-európai műveltséget, raffiniált kényelmet zárva. Ide át mi himbálóztunk a kék vizen, a kis lengő csónakon — s csónak és gőzös között némán, komolyan és fenségesen terült el az átszeghetetlen bálta.

Egészen másképen alakult a növényvilág, mikor egy keskeny éren át, a hosszan elhúzó Gírla Litkovot* értük el és átszelve, Kuibida halászkunyhó felé igyekeztünk.

A szüzi náderdő itt ritkulni látszik; a nyári száraz nem emelkednek közvetlenül a vízből, hanem barna, a víztükörből gyakran lábnyi magasságra kinyúló földes alapból. Igazán megkönnyebbülve lélezkzik fel az utazó, hogy végre ismét partot, földet, szilárd alapot láthat.

Az aljat buja, üde pompában viruló füvek és nagylevelű növények alkotják. A harmatfű gyöngéd levélrózsái, csalánszerű Stachysok csoportjai, és a nádi boglárka hosszú levelei, akárcsak kertész kezétől rendezve, úgy csoportosulnak a széleken; hatalmas, buja tenyészésű harasztcsoportok emelkednek fölējök és a farkas-szőlő meg a folyóka kúszó indái kunkorodnak fel a nád, vagy az itt erősen uralkodni kezdő gyékény szárán. Sajátságosan szakgatottnak tünik fel ez az emelkedettebb föld, mert ezer meg ezer csoportra osztva, át meg áttöri a víztükör és e csoportok között mindenütt szabad sötétszínű és mély víz terül.

Elhaladás közben lodkánk könnyedén érinti az útát szegélyző szigetecskék egyikét; a csónakban alig érezhető az érintkezés és a sziget nádcsoportjai mégis megremegnek, a sás hosszú, magasan álló levelei könnyedén ringanak és halkan, csendesen forgó mozgásnak ered az egész szigetke és, haladásunk irányát követve, megfordul tengelye körül: az úszó lápok területébe hatoltunk.

Én ezt a formációt korábbi tapasztalatokból ismertem; tudtam, hogy Kuibida környéke kizárólag ilyen természetű; de a valóság messze felülmulta képzeletemet és őszintén megvallom, hogy valami kényelmetlen nyomottság érzete vett rajtam erőt, mikor így

* Ez a gírla a Gírla Rusca-val összeköti a Szulina ágat a Gorgova-tó déli részével és ezt ismét hosszú ívben a Szt. György-ággal. Hozzávetőleges hossza 40—45 km.

óráról órára haladtunk lengő kis csónakunkon ennek az alattomos területnek csalóka útvesztőjében.

Szép volt, az igaz; nincs az a kertész, a ki ügyesebben és szebben állíthatta volna össze azokat a gyönyörű növénycsoportokat, melyeket itt a természet alakított szeszélyes játékában. Fájdalom, e növények még nem virágoztak — csak a Nuphar és a Nympheák kezdték virágszáraikat a víz fölé emelni — de a leveles növények elrendezése magában is elégséges volt, hogy engem teljesen lekössön. Az üde zöldben sarjadzó gyékény, a régi és az új nád gazdag csoportosulása, a mocsári növényeknek nem is sejtett buja tenyészése, hozzá a sötét víztükrök, melyeknek mély öléből helyenként ismét más, sokszerű csoportokban gazdag növényalakok törnek napfényre, és harmóniásan sorakoznak a szigetek növényzetéhez. Mindez páratlanul szépséges volt. És az ember még sem örülhet igazán az élvezetnek. Az a tudat, hogy mérföldnyi területen mindenütt ilyen bizonytalan a talaj, nyomasztólag hatott. Hisz még maga a girla sem biztos: egy vihar elégséges, hogy az ezernyi kisebb-nagyobb úszó láp szigetecskéket úgy össze-visszahajtsa, hogy a helyes irány megtartása majdnem lehetetlenné válik. És jaj volna eltévedni ebben a labirintusban! Csak csónakon képzelhető az átalmenés; a csalékony takaró sehol sem bírja meg az embert, nagyobb távolságra épen nem; a látszólag szilárd talaj alatt pedig hat és több méternyi mélység tátong!

Ez a formáció az egész deltában meglehetősen gyakori, ha nem is mindenütt oly nagyszerű alakban, mint a Kuibida-tó környékén. Elhalt, roskadt, törött nád, a vihartól kitépelt gyökértövek, az árvizek alkalmával idesodort mindennemű giz-gaz egybeszővődik helyenként. Alsóbbrendű növények, a moszatok és mohák, a hinárok az ingatag talajt szilárd alappá kapcsolják és nemsokára a nád meg más növényzet vetheti meg rajta a lábát, és az ezernyi gyökérszalacsok a likacsos tömegnek nagyobb szilárdságot kölcsönöznek. Az elhaló nemzedékek maradványai egymás fölé halmozódnak, új táplálékot nyújtva az újabb nemzedékek számára. Állandó szelek az egyes szigetecskéket nagy mezőkké terelik össze, melyeknek ingatag takarója messzire borítja a vizet. Végre az egymás fölé tornyosuló szerves és szervetlen anyagok terhe igen súlyossá válik, és lassan a mélységbe sülyed az egész alap, új tért nyitva hasonló folyamatra. Lenn a mélységben pedig réteg rétegre halmozódik és zajtalanul emelkedik tovább és tovább a magasságba, mint új, szilárd szárazföld.

Homoknál, iszapnál és az árvizek lerakódásainál gyorsabban töltik fel a deltát az elsülyedő növényi maradékoknak eme tömegei, és lépésről lépésre szorítják vissza a vizet, melynek eredetöket köszönik. Ma

még a növény uralkodik itt. Madár kevés élénkíti ezt a vidéket: a legvadabb mocsári madarak nagy telepei eltűntek, lakóik, melyek egykor ezeken a majdnem hozzáférhetetlen helyeken békés otthont leltek, ma már csak átvonuló vendégek. Csak helyenként hallhatja az ember a *Locustella luscinioides* sajátságos trilláját, vagy a *L. melanopogon* gyönyörű, bánatos dalát; messze vidéken komor hallgatás uralkodik a bálta felett, a minő illik is ebbe a titokzatos műhelybe, a hol a természet még ma is szárazföldeket épít.

Ebben a feneketlen útvesztőben, nem messze a Kuibida-tótól, emelkedik valóságos szilárd alapon egy domb; valószínűleg szintén a fent rajzolt folyamatnak terméke. Két hatalmas, ősrégi fűz búslakodik rajta, és árnyékukban biztosan és kényelmesen nyugszik egy halászkunyhó. Itt partra szállottunk és az épen távol levő gazda nádfonatú haltartójából hatalmas adag nyálkás czompóval, piroszárnyú konczérral, harcsával és folyami sügérral láttuk el magunkat. Ugyanis minél több fajt használnak, annál jobban sikerül a »csorba«, vagyis a hallevés. Nemsokára zengett az üst a nádtűz fölött s a hazatérő halász, egy öreg ember, ki már harmincz éve halászgat itt, hallevésünkhöz eczettel kedveskedik (a miért mi bort szolgálunk neki). Néhány percz alatt kész a felséges ízű ebéd, és majdnem épen olyan gyorsan el is fogyasztódik. Déli $\frac{1}{2}$ óra volt.

Ebéd közben mindenfélét mesélget az öreg; hajdanában mily nagy tömegekben fészkeltek a babicák (gödények) a Kuibida-tavon, mily gyakori volt a báltában a hattyú és más különféle szárnyas vad, holott most alig látható belőlök valami.

Az öreg Dimitrijnek érdekes beszélgetése ellenére is csak rövid ideig pihentünk, és nemsokára az úszó lápok közein át, a kis Kuibida-tóra siettünk, melynek nyugoti széle mentén haladva, egy más gírlába kanyarodtunk és új utakon át ismét az Isacai-tóba tértünk vissza. Az első délutáni órákban könnyű szél kerekedett — a mi a Kuibidán érdekes látványt szerzett; nádas szigetek — még 20—25 m átmérőjük is — színházi díszletekként zajtalanul siklottak tova a széles vizen a keleti szélétől a nyugotihoz; a kisebbek gyorsabban haladtak, a nagyobbak lassabban — és itt-ott egyik vagy másik szigetcske lassan forgott a maga tengelye körül, a mint épen belekapott a szél az egyenlőtlenül emelkedő nád- és sás-vitorlába.

Érdekes volt, de borzalmas, és egyszersmind akadályozó is, mert a szél, bármily könnyű volt is, az útirányt annyira eltöltötte, hogy Fedorunk nagyon biztos helyi ismerete ellenére is ismételten csalóka zsákutczába került, és néhány helyen valósággal át kellett magunkat tapogatnunk az úszó lápok útvesztő közein. Isacától simán ment az út, csak a keskeny izlinai gírlában izzadtunk egy kevésbé,

mert most ennek rohanó folyásával szemben kellett haladnunk. Végre a Szt. György-ágba kanyarodva, csónakunkat a középben tartva, gyorsan haladtunk lefelé a folyamon. Éj borult a széles mocsárvidékre; izzó-vörösen emelkedett a teli Hold a szemhatár fölé, s a báltának parától terhes levegőjében olyan torz alakja volt, a milyent eddigelé még sohasem láttam: hosszú, laposra nyomott ellipszishez hasonlított.

Zajtalanul, evezés nélkül siklott csónakunk le a széles ágon. Köröskörül sötét éj volt; hallgatagon ültünk hárman lodkánkban, és néztük azt az ezüst csíkot, mellyel a Hold beüzüstözte a habokat. Nagypéntek éjszakája volt, és gondolataink messze hazaszálltak, a hol szeretteink a közeli husvétra készülődtek.

A helyrajzi és tájképi viszonyok érdekességét számon kívül hagyva, ez, és az előtte való napon tett kirándulás csak alig nyújtott kielégítő eredményt.

Órákig tartó utakat lehet tenni a leggyönyörűbb náderdőben, a legkedvezőbb mocsár-területen, a nélkül, hogy az ember egyetlen egy madárhangot is hallana, vagy hogy egyetlen egy szárnyas vándort látna tovavonulni a náderdő fölött.

Igy ismét felszedtük sátorfánkat. Felszálltunk súlyosan megterhelt lodkánkra, és két orosz halász erős karjától hajtva, a Szt. György-ágon megint lehaladtunk, hogy Dunaracson és Dranovon át ismét Jurilovkába érhessünk.

Másfél napig tartott csónakon az út Moru-Ghiöltől Jurilovkáig, melynek első része, a dranovi halrakodóig, kevés érdekességet nyújtott. Órákig eveztünk az alsó folyáson, a most majdnem teljesen eliszaposodott és elhomokosodott Dunaracson — egy hajdani Dunaágon — rengeteg nádas mezők, vagy még egyhangúbb égés-helyek között, a hol beláthatatlan távolságban mindenütt elhamvasztott fekete nádtorzsák állottak ki serteszerűleg a vízből.

Keskeny és sekély gírlák rendszere köti össze a Dunaracgot a széles Csernecz gírlával, mely a nagy Dranovai-tóba és tovább, mint dranovi gírla, a Razelmba vezet.

E vidékek halgazdagsága rengeteg nagy és sokkal nagyobb lehetett még, mikor a »Porticát«, azt a széles nyílást, mely a tengert a Razelm lagunával összekötötte, még nem zárta el az elhomokosodás. Ez körülbelül 4 évvel ezelőtt történt, s e miatt, valamint a Dunaracznak majdnem tökéletes eliszaposodása következtében a halászat a Razelmban nagyon hanyatlott.

A halászatot a Dobrudsában túlnyomóan az oroszok üzik, kik közül ismét a lipován felekezethez tartozók azok, kik kiváló szeretetet és ügyességet tanúsítanak e foglalkozás iránt.

Halászati eszközeik általában nagyon egyszerűek, sőt kezdetlegeseek; de a nagy halgazdagságban teljesen elégségesek. A halászat légfontosabb tárgya a viza (*Acipenser huso*), e vidékeken morun, melyet kizárólag a mi Dunánkon is használatos vizahorgokkal fognak. Ezek erős, tűhegyesre fent, szaka nélküli vashorgok, melyeket $1-1\frac{1}{2}$ m hosszú patonyokkal erősítenek meg egyenlő, körülbelül 30–35 cm hosszú közökben a gyakran több ezer méter hosszú főkötélen. Nagy fapedzők a vízszínen úszva tartják az egész készüléket, úgy, hogy a szabadon fenn úszó horogzsinórok nagy távolságokra hosszú fegyverzetet alkotnak. A vonuló viza nem kap ezekhez a horgokhoz, hanem — a mint mondják — játszva, csak hozzájuk ér, a tűhegyes horog éle pedig belekap az óriási állat szívós síma bőrébe, és a hatalmas horog oly erősen fogja meg az óriást, hogy a horgokat feljáró halásznak könnyű zsákmányává válik. A viza rendszeren a farkánál fogva akad meg, a mi valószínűleg arra vezethető vissza, hogy a zsinórtömegben átvonulva, a teste körül lógó akadályokat hatalmas farkának egy erős csapásával el akarja távolítani. Látható, hogy ez a halászati módszer rendkívül kezdetleges, és, hogy a véletlen játsza itt a legnagyobb szerepet, mert hány hal úszhat el a zsinórok alatt, hány mehet el közöttök, míg egy-egy megakad; és mégis, ez az egyedüli módszer, mellyel a becses kaviártermő halat megfoghatják. Ez a szerszám — a rengeteg hosszú kötelek, az ezer és ezer horogzsinórral — egy kis vagyont ér, jókarban tartása, a sok horog szorgos kifenése, az egész készülék folytonos felülvizsgálása pedig meglehetősen nagyszámú és költséges személyzetet kíván, úgy, hogy a vízafogók tulajdonosai úgyszólván a halászok arisztokracziáját alkotják. Néhány szerencsés fogással azonban fizet is a telep, mert 250–300 kg-os halak nem tartoznak a ritkaságok közé, és a kaviár- (ikre) nyereség egy-egy ikrás nőstényből 60 kg-ot is tehet.* A téli és tavaszi kaviár-nyereséget — április-junius hónapokban tiltva van a tokfélék fogása — alapos tisztítás után friss állapotban küldik szét; a nyári hónapok zsákmányát pedig a fagyok beállásáig besózással és meglehetősen bonyodalmas tisztító eljárással óvják a megromlástól.

A vizakaviárnak (*ikre negre*) a Dobrudsában és még a tartomány határain túl is fontos szociális politikai szerepe van: a dobrudsai lakó ezzel az étellel örvendezteti meg azt a vendégét, kit különösen meg akar tisztelni; kaviárral deríti fel a magányos báltai halász a felülvizsgáló halászigazgatósági tisztviselő szigorú ránczokba szedett

* Nagyobb mennyiségű ikrát seholsem jeleztek, és ennél fogva a 400 kg-ról szóló adatok, miként B ö h m felemlíti, nem látszanak hiteleseknek.

arczát; egy-egy csinos kaviárhordócskával emlékeztetik Bukarestben a befolyásos embereket a szegény hivatalnok nyomoruságára, ki »Madridtól távol«, gyászban tölti életét a kietlen Dobrudsában.

Egész idilli életet élnek báltabeli állomásaikon a halászok. Egyedül, ketten vagy hárman tanyáznak ők ott, távol a világ zajától, félreeső nádkunyhóikban; hatalmas nádcsomó a fekvő helyök, egy-egy vasüst, eczetes korsó, egy teríték, orosz mázolt kanál, egy kis, 10—15 centiméter magas asztal a berendezésök. Kora reggel a varsákat, vejszéket, vagy »gard«-okat járják föl és a zsákmányt a nádfonatú haltartóba helyezik, nap közben pedig a szerszámot javítják, a girlákat tisztítják meg a felburjánzó nádtól, nádat gyűjtenek tüzelésre, vagy pedig, jobb foglalkozás híjával alszanak. Este újabb felülvizsgálás után egy üstnyi ízletes hallevest főznek, melynek maradéka még a reggelit is szolgáltatja, és az étel elköltése után nyugalomra térnek. Időről időre kereskedők viszik el a nagy haltartók zsákmányát, vagy maguk szállítják a legközelebbi rakodóba, mely alkalommal egyszersmind kenyér, eczet, só, vöröshagyma és paprikakészletöket is megújítják. Bor a báltákban, bármily olcsó is a vidéken, a ritka élvezetek közé tartozik; épen így a thea (csáj) is; és mivel a lipovánoknak a dohányzás is meg van tiltva, meg kell engedni, hogy az élet a végtelen, halotti csendben nyugvó báltákban nem tartozik az idegrontó dolgok közé!

Természetesen élénkebb az élet a nagyobb halászati állomásokon, a milyenek Dranov, Portica és más hasonlók; különösen a hol vízafogók vannak, melyek nagyobb személyzetet követelnek. A keskeny, ingatag grindákon (földhátak a báltákban) gyakran egészen tisztességes külsejű utczasorokat alkotó — sokszor vertfalú — kunyhók emelkednek; a legénység kunyhójának tágas szobáját 12—14 szálás, edzett legény lakja; élénk élet uralkodik a skellában (ladikkikötő), a hol a karcsú, könnyű csónakokat készenlétbe helyezik a fogásra, vagy a hová ezekkel, zsákmánnyal súlyosan megterhelve beveznek. A legénység egy része a nagy műhelyekben szorgalmasan dolgozik: vízahorgot élesítenek, nagy négyszögletes faúszókat kátrányoznak, hálót javítanak; mások szellős fészerek alatt a hosszú sorban álló hatalmas kádakban a besózás munkáját végelik, vagy egy-egy halszállítmányt készítenek elő szárításra vagy abálásra.

Ilyen szárított, besózott hal itt mindenütt található a nádkunyhók tetején, a falain; a ki munka közben, vagy arra haladtában étvágyat érez, leszakít vagy levág magának belőlük egy darabot és elkölti. Erős halszag terül el az egész telepen, mely a bálta páráival egyesülve, az ott tartózkodást nem teszi épen kellemessé.

Hihetetlen mennyiségű halat szállítanak ezekből az állomásokból. Dranov. pl. évenként 6—800,000 kg halat szállít, és kedvező években egy milliónyi súlyt is elérnek. Egyes kereskedők, kik a kisebb telepek termését összevásárolják, átlag 60—100,000 kg vegyes árút szállítanak.

Mindezekre a halásztelepekre sajátságosak bizonyos állatformák, melyek *az emberrel* hatolnak be ebbe a vadonba, a melyet különben kerülnek. Bármily rejtett helyen, a bálta legbensejében legyen is egy-egy szegényes, csak afféle remete-halásztól lakott kunyhó, a környező nádban bizonyára csereg a szarka és egy-két pár dolmányos varjú minden esetre kóborol a kunyhó körül. Ha a telep valamivel nagyobb, vagy a kunyhó valamivel magasabb, és van eresze, akkor bizonyosan van egy füsti fecskepár is, mely vidáman nyilal a náderdő fölött, vígan ficserékel a nádfedelen. Dranovba, Porticába, Periteaszkába — a legnagyobb halásztelepek, melyeket fölkerestem — az ember szemtelen lakótársa, a veréb is bevonult, és egyes nádkunyhók tetején ott pompázik a fehér gólya fészke is, mely különben a báltában seholsem található.

E jelenségek részint a fáradságtalan, biztos élelemkeresetre, részint arra a biztos oltalomra vezethetők vissza, melyet az emberi tanyák használata nyújt.

Április 18-ikán, késő alkonyatkor értünk Dranovba, a hol egy barátságos öreg kalmárnál kaptunk szállást.

Másnap kora reggel ismét elindultunk és déli 1 órakor értünk Jurilovkába.

Az útnak ez az utolsó darabkája ismét fölelevenítette az elmúlt napok folyamán nagyon megcsappant reményeket. Az eddiginél sokkal élénkebb madárelételet találtunk a nádas szigeteken és a Razelm-tó tükreán. Sirályok és különböző csérek játszi repüléssel szelték át a levegőt, kacsák, darvak, kárókatonák vonultak tova a part mentén, és sok kis faj — mindenekelőtt *Ruticilla phoenicura*, *Phylloscopus* fajok és jégmadarak — sürgött-forgott a fűvény-lerakódások alkotta szigetek ritkás nádasáiban.

Jurilovka is sokkal több érdekes dolgot nyújtott, mint első itt tartózkodásom alkalmával; a vonulás elvégre is megindult és majdnem naponként jegyezhettem fel erre vonatkozó többé-kevésbé érdekes adatokat.

A nyolcz »normális nap« húsvéthétfőig (ó-naptár szerint) gyorsan tünt el. Normális napoknak naplómban azokat a Jurilovkában töltött napokat neveztem, melyeken nagyobb kirándulást nem tettem. E napokon reggel rendszeren 5— $\frac{1}{2}$ órakor keltünk, és együtt tettünk egy kis kirándulást, rendszeren a szőlők mentén a Dolojman sziklafok-

hoz, vagy a part mentén a szomszéd faluba, Pascha-Kizlá-ba. Egyszer-másszor a közelebbi nádbáltákba is tettünk kirándulást lodkánkon, a mikor hűséges Petruskánk kísért bennünket. Egy órára rendesen visszatértünk, hogy elköltsük a nagyon bizonytalan ebédet. Ebéd után a fegyvereket tisztogattuk; rendbeszedtük a majdnem mindig, vagy az esőtől, vagy a báltától átnedvesedett ruhát, különösen a lábbelit, és preparáltunk. Öt óra körül rendesen félbeszakítottuk az ülést és a kavedsihez, az utolsó és egyedüli jurilovkai mohamedánhoz, az öreg Halil Hasszánhoz mentünk. Rendesen ebben az órában gyülekezett itt össze a falu előkelősége, nagy lipován és bolgár társaság; ott ültek az alacsony, sötét, de tiszta boltban; az öreg Halil ott kuporgott örök széntüze mellett és készítette a jóízű italt, egy csészikét a másik után, vagy pedig brágával, megkelesztett kölesből készült savanyú ízű itallal látta el a vendégeket. Beszélgettünk és rettenetesen dohányoztunk; csak a lipovánok, kiknek vallásuk tiltja a dohányzást, rágcsáltak örökösen pattogatott napraforgó-magvat. Szivar hiányában ez egészen kellemes multság lehet, de a néző közönségnek visszataszító a héjak folytonos kiköpködése; ez utálatos szokás miatt az asztalokat, padokat és a szobák padlóját még a házakban is örökösen vastag, feltört fehér héjából álló réteg fedi.

Egy óra elmúltával ismét a preparáláshoz fogtunk, bevezettük a jegyzeteket és 8 óra körül vacsorához ültünk. Legkésőbb 10 órakor már mozdulatlanul feküdtünk ágyainkban és aludtuk az igazak álmát. Sohasem aludtam olyan jól, mondhatni gyermekiesen, mint Jurilovkában és a Fekete-tenger báltájaiban. Valószínűleg az az éles, aczélező levegő, a mely folytonosan áramlott a tenger felől, okozta ezt a hatást.

Nem állhatom meg, hogy e helyen röviden meg ne emlékezzem a Dobrudsában hallott számos népdalról és a népköltészetről.

Az a számos nemzetiség, a mely tarkán vegyülve a Dobrudsai lakosságát alkotja, mind míveli a népdalt; mindenütt énekelnek és minden fajnak megvannak a maga dallamai, megvan a maga külön népköltészete. Különös érdeklődésemet főként a mohammedánok, tehát a törökök és tatárok, meg az orosz gyarmatosok dalai költötték fel; az előbbieket, mert nyugaton csaknem teljesen ismeretlenek, noha szembezőkö sajátságai miatt megérdemelnék, hogy beható tanulmány tárgyává legyenek; az utóbbiak, mert igazán dallamosak, mélyen átértettek és az orosz néptörzs zenei tehetségéről ékesen szóló bizonyítványt nyújtanak.

A törököket muzsikus népnek nevezni, talán igen merész állítás volna; de kétségen kívül áll, hogy fajuknak nagy költői hajlamuk

van, s a mohammedán lakosság a költészetet méltatja, gondozza és nagyrabecsüli, oly körökben is, melyek más hitűeknél, jobban mondva más árja fajoknál, a zene iránti érzéket és érdeklődést csaknem teljesen elvesztették.

Legkedveltebbek a politikai tartalmú dalok, különösen azok, melyek az utolsó orosz háborúra vonatkoznak. A plevnai katasztrófát, Aziz szultán tragikus halálát és ennek a törökökre olyan végzetes háborúnak más nevezetes mozzanatait még ma is éneklük és siratják a Dobrudsa szegény, röghöz kötött mohammedán lakói. Ezeken a valódi katonadalokon kívül olyan verseket is szavalnak és énekelnek, a melyek lyraiaknak nevezhetők, valamint kis szerelmi dalokat, melyek, elkerülhetetlen keleties áradozásuk ellenére, igen kedvesek és sokatmondók.

A gondolatmenetben, főként a harci dalokban sok hasonlóságot vettem észre a magyar népdalokkal. Teljesen megegyezik a kettő abban, hogy gyakran, a tulajdonképeni cselekvéssel látszólag semmiféle kapcsolatban nem levő természeti képet állít fel, mely azonban hasonlat révén a cselekvést mégis jobban megvilágítja és hatását élénkíti.

A török dallamok általában nehezen megjegyezhetők, nem »fölbemászóknak«, a hogy mondani szokás. Közülök sok tisztán az ó-görög rendszer értelmében összhangzás nélküli hangrendszeren alapszik, a mennyiben negyedhangok gyakran, mint élesen megkülönböztetett hangközök fordulnak elő. Nagyon érthető, hogy fülünknek ezek a dallamok kevésbé megfoghatók és mégis azt hiszem, hogy tanulmányozásuk, tekintettel a klasszikus népeknek reánk nézve elveszett enharmonikus hangnemére, nem maradhatna minden érték nélkül. A dalok a lágy hangnemekben, lassú, vontatott tempóban mozognak, a hangközöknek csekély használatával. A ritmus és hangsúly, mindkettő a tárgy követelményei szerint változó, mozdítja és viszi a dallamot.

A dalokat harmóniába szedve soha sem hallottam előadni: ha több énekes dalol, a dallamot mindig egyhangon adják elő, mi közben előfordul, hogy a hangok párvonalos oktávákban mozognak. Ugyanazon az alapon mozgott az a fuvolahangverseny, a mellyel egy alkalommal Halil Hasszánál Jurilovkában két albán fiú tisztelt meg. A két hangszer, mellesleg megjegyezve, igen csinosan és takarékosan készített ethnografiai érdekű tárgy, szintén oktávára volt hangolva és egyik magasan, a másik mélyen adta elő ugyanazt a dallamot.

Április 27-ikén végre elmúlt a húsvéti ünnep. Reggel kilencz órakor felséges időben és pompás széllel kivitorláztunk a Sinoelimánra.

A Dobrudsa keleti partján fekvő lagunák eredetöket kétségkívül a Fekete-tenger fővényparti képződményeinek köszönhetik. Eredetileg a tenger egészen a domblánczolatok löszfalához, vagy agyagpalaszikláihoz vihette hullámaint és fjordszerűleg hatolt a mélyen bevágott völgyekbe. De rettenetes viharok korbácsolják fel ősszel és tavasszal ennek a területnek sekély vizeit, és fővénypart képződik fővénypart után ott, a hol a megtört hullámok lerakják a magukkal hozott homokot. Az a sok kis kerek homoksziget, mely folytonos sorban keresztül-kasul szeli a Szinoe-limánt, nem más, mint hajdani fővénypart maradványa; minden vihar letördel belőlök egy részt, és nemsokára majd el is tűnnek végleg; e helyett azonban künn a tenger felé a fővénypartok mind magasabbra emelkednek és mind jobban törnek kifelé, a miről a Portica és Periteaszka elhomokosodása világos bizonyítékot nyújt, és új fővénypartok rakódnak le a partok közelében, melyek ezekkel lassanként összenöve, visszaszorítják a lagunát. A Razelm keleti partján a tenger fővénypart-képződményeihez járult még az itt torkolló hatalmas Duna folyam hatása is. A folyam a számos homokhát közé rakta a magával hozott mindenféle törmelék óriási tömegeit, és ezzel elragadta a tengertől a mai delta nagy kiterjedésű területét. Vajjon a helyenként kiálló régi sziklás agyagpalarétegek és más effélék elősegítették-e a széles homokhátak képződését, miként ezt Peters tanár elfogadja, nem ítélem meg. A Razelmből kiemelkedő, agyagpalaszirtból álló Bisszerikucza és Popina szigeten, úgy látszik, nem ez az eset forog fenn.

Ama két nagyobb csónakkirándulásom, melyet április 27-ikétől május 17-ikéig tettem, két teljesen elütő földalakulatú vidéken történt. A Razelm déli végében, és a goloviczai, zmeikai és szinoe-i tavakban nagy széles nyílt vizeket szeltünk át, melyeket itt-ott csak az említett alacsony, ritkás nádállománnyal benőtt homokhátak, és egyes kisebb nádas szigetek borítanak. Itt a part mellett *Sterna anglica*, távolabb a nádas szigetek útvesztőjében *Sterna cantiaca* az uralkodó faj; feketefejű és vékonycsőrű sirályok (*Larus melanocephalus* és *gelastes*) ezernyi tömegekben vannak a Szinoe-limánban; egyes ezüstsirályok (*L. argentatus*) mindenütt láthatók. Egy-egy darupár, mely óvatosan gázol a magányos grindák ritkás nádasaiban, elárulja közeli fészket; az újonnan sarjdzó nád sötét hátteréből ragyogón emelkedik ki egyes fattyú kócsag fehér alakja, melyek fájdalom, mai nap ritkák lettek és épen nem gyakori látványok. Gődények és kormoránok szívesen szoktak a homokzátonyokon megpihenni, hattyuk fejedelmi tartással himbálózni a nádas mocsarak kis vízmedenczéin, vagy alacsonyan vonulnak sivító repüléssel a deltába, fészkeikhez. *Totanus calidris*, *Himantopus himantopus* és a kecses *Avocetta* nagy szám-

ban fészkel a partszéli báltákban; félénk szélkiáltók kóborolnak a fővenypartok füves helyein, és mindenféle más, kisebb faj népesíti kisebb-nagyobb tömegekben ezt az érdekes területet.

Egész más világ van Dranovban, Periteaszében és az úgynevezett Zatonban, a hová második kirándulásomat tettem. Itt a zárt bálta kezd uralkodóvá válni, s mint tovább északra a deltában, a nád, valószínűleg a sós víz következtében, nem terem oly buján; számos homokgrinda szeli át a nádsivatagot, úgy, hogy sok helyen a gyalogjárónak is hozzáférhető, keskeny gírlák és az említett sekély, hosszan elnyúló Zaton-tavak a lodkán való előnyomulást engedik meg.

Szárnas vadban, legalább a mi a vadabb nagyobb fajokat illeti, ez a vidék aránylag gazdagabb, mint a delta többi része. A gödények párjával jártak és különösen a sörényes gödény szórványosan még fészkelhet itt. A kócsag mindkét faja és számos hattyú valószínűleg költ is, bár madártömegről itt sem lehet egyáltalában szó. Gödénytelepek a bálta egész hozzáférhetetlen helyein itt-ott még előfordulhatnak, mivel senki sem méltatja őket különös figyelemre; de ha egyszer a kócsagok ráadják fejüket a letelepedésre, akkor a lipovánok előbb nem nyugszanak, míg a telepre be nem hatoltak és a madarakat egy szálig ki nem pusztították. A tollkereskedés ezeket a félreeső vidékeket is megfertőztette, és a fehér gémfajok ritkasága és nagy félénksége bizonyítja, hogy kiméletlenül, rabló módon zsákmányolják őket.

Egészben véve azonban ezek a csónakkirándulások képekben annyira gazdag egész útam legszebb emlékei közé tartoznak, és különösen a Szinoe-tóra való kirándulás, melyet egész lefolyásában felséges enyhe idő kísért.

Erre egy nagy, körülbelül 6 m hosszú lodkát és kicsiny, épen két embert bíró csónyikot használtam. Ezek az orosz lodkák, melyeket az egész deltában, és messze a Dunán fölfelé is kizárólag használnak, aránylag keskeny, könnyű fenyődeszkából gondosan ácsolt hegyesorrú derékbarkák, magasan felhajló orral és farral. A vitorlázáshoz ezeket kezdetleges árbocczal, vitorlaberendezéssel látják el, melynek hosszú, a csónak hosszát jóval felülmuló vitorlarúdját az árboczon közvetlenül a pad fölött erősítik meg. A messze kihajló vitorlarúd miatt a hajómű aggodalmat keltő ingadozásba jut, úgy, hogy a hajó orra felett alkalmazott vitorlát csak mérsékelt és folytonos szélben lehet használni. Másfelől a vitorlának nagy felszine és nagyon mélyre helyezett súlypontja a szélnek kedvező kihasználását engedi meg, úgy, hogy a könnyű barkák még gyenge szélben is elég jól haladnak. A kis lodka, melyet magunk után vontattunk, ugyanígy volt épülve, és út közben, főbarkánk terhének kisebbitésére,

vízészletünket vitte, letelepedésünk helyén pedig a sekély nádbaltokba való kirándulásokra használtuk.

Ily hosszabb ideig tartó kirándulások sikeres bevégzésére fontos tényező a fölszerelés. Ruhát keveset kell czipelni; gázolás alkalmával egy mindenkor készenlétbe helyezett, gyapjúingből és erős manchester nadrágból álló »baraöltözet« a legjobb szolgálatokat teljesíti. Magas, egészen a csípőig érő, víznek járhatatlan csizma kitűnően bevált, különösen a Szinoeban, a hol a minduntalan előkerülő sekélyes helyek naponként hússzor is kényszerítettek bennünket a loдка elhagyására és továbbtolására. A Razelmban csónakkirándulásra kiválóan alkalmas a teljesen olajozott öltözet, a melyet a tengerészek szokták viselni. Petruskának volt is ilyen, s nem egyszer szép szárazon és melegen ült a bő, olajjal itatott vászonruhában, míg mi többiek esőköpenyegünkben és bőrkabátunkban is bőrig áztunk az esőtől és ránk zuhanó hullámoktól.

Különösen május 15-ikén élénken sajnáltam, hogy nem volt ilyen felsőruhám. Az első délelőtti órákban ugyanis sikerült egy alvó gödénycsapatot megközelítenem és két lövéssel meglehetősen vérfürdőt csinálnom közöttük: a hatalmas madarak közül 10 halva maradt, és más 8 vagy 10, a mint a tovahúzó csapattól egyenként elmaradozott, elszórva uszált künn a Golovicza magasan csapkodó hullámain.

Gyorsan felhúztuk a vitorlát és megkezdtük az üldözést ezekre a szétszórt madarakra, olyan viharban, mely loďkánkat — miként később a térképről kiszámítottam — közel 28 km óránkénti sebességgel hajtotta. Becslésünk szerint a sekély, mélyen felkavart vízmedencze hullámai 1—1½ m magasra emelkedtek. Erősen a loďka összehajló orrába szorulva kuporogtam, a golyós fegyvert lövésre készen tartva kezemben, és erről a szabad kémlelő helyről igazgattam Petruska kormányzó mozdulatait. Vágtató sebességgel rohant loďkánk, és mégis csak lépésről lépésre fogyott a távolság közte és az életökért úszva küzdő óriási madarak között. Kis sajkánk eszeveszetten tánczolt föl s alá; tajtékozva csapott hullám hullám után a hajóra, úgy, hogy nemsokára csuron víz voltam. Mily pompás volt volna itt a bő, ruha fölé felvehető olajozott köpeny, mely a nyakszirtnél és kézfejnél szorosan lekötvé, teljes védelmet nyújtott volna a zuhanó hullámok ellen!

Négy gödényt ejtettem el az izgató üldözés alatt. Egyik, súlyosan megsebesítve, egy kis bálta-tó nyugodt vizére menekült, a hol a partról golyómmal elérhettem; három mást sörétlövéllyel terítettem le a veszett regatta alatt. Nem volt könnyű a dióhéjként hánykolódó loďkából helyesen célózni, és nem egy lövés hatástalanul durrogott el a levegőbe. Az őrlött sebességgel úszó gödények rendszeren merőben

szél ellen fordultak, mikor észrevették, hogy sajkánk megközelítéssel fenyegeti őket. Félig nyitott szárnyakkal szelet iparkodtak fogni, mi közben világosan lehetett látni, a mint a vihar a nehéz madarakat félig a víz fölé emelte, és, a mikor a szél már jól alájuk kapott, gyorsan emelkedő ferde vonalban nehézkes, de hatalmasan előre-mozdító szárnycsapásokkal rövid vonalon szél ellenében haladtak, és azután gyors fordulattal a széllal mentek tovább. Betegen, a mint voltak, többnyire 3—400 méternyi repülés után ismét a vízre estek, és újra kezdődhetett a hajsza, kivéve, ha egy szerencsés lövés a föl-emelkedés pillanatában, nem biztosította a zsákmányt.

Csendes időben a sebesült madarak közül még többet teríhettem volna le golyómmal, de a golyós fegyvert nemsokára a sörétes fegyverrel kellett fölcserélnem, mivel beláttam, hogy lehetetlen a fel-és lehánykolódó czélt 100—150 lépésnyire megközelíteni a veszettül ágaskodó lodkával. Sörétlövés távolságra csak három példány tartott ki félig-meddig, a mely azután több sikertelen kísérlet után mégis bekerült a lodkába holt társai mellé. Bőrig ázva, fáradtan és a közel ötórás hajszatól kimerülve, végre abban hagytuk a hajszt és az időközben messzire elszéledt gödényeket nem kerestük, hanem visszavitorláztunk Jurilovkába. Fáradtságunkat gazdagon kárpótolta a sajkánkban felhalmozott 14 sörényes gödény, melyeknek súlyát a halászok, a lodka alámerüléséből ítélve, 180 kg-ra becsülték. Hogy bámult Klingl, ki annak a fakó keselyűnek preparálásával elfoglalva maradt ott a faluban, melyet előtte való napon ejtettem volt el, mikor terhünkkel bevonultunk és mily munkát adott az óriási bőrök preparálása, melyet természetesen azonnal el kellett kezdeni!

Nagyon is gyorsan tünt el ez a szép, csónakkirándulásokkal töltött idő. Napokon át himbálódzott sajkánk künn a kék vizen; nádastól nádashoz menve, fölkerestük a nagy, bizalmas ezüstsirályok érdekes telepeit, bámultuk a kecses avocetták önfeláldozó bátorságát, melyek a fészkelő helynél közvetlenül a kutató lábai elé szállnak, hogy csalódásig hű színlelésökkel elvonják figyelmét a szeretett ivadéktól; bosszankodtunk az erőszakos rablósirályok ellenszenves vadságán és kedvünk szerint gyűjtögettünk, vadászgattunk. Minden nap valami újat, érdekfeszítőt hozott a vadász, a kutató és a természetbarát számára. Majd künn a Fekete-tenger hullámain vitorláztunk a hosszan elnyúló fővénypartok mentén, körülvéve játszva szökellő delfinektől; majd szűk nádsíkatorokon át, vagy a Zaton keskeny tavain siklott el sajkánk; vakító fehér kócsagok vonultak el a nád-erdő fölött, büszke hattyúk úszkáltak sajkánk előtt, és hófehér tollazatukat visszatükrözte a sötét ghiöl. Majd forró délszaki ég domborul fölöttünk, kékben úszik a tenger és a bálta, s vakító fehérségben

tündöklük a hosszan elnyúló fővenypart; legkisebb szellő sem lengeti a nádat, fárasztó evezés viszi előre a súlyosan megterhelt sajkát és forró, halálos gőzök emelkednek ki a halotti csendben nyugovó sós-tavakból. Majd zord viharok örült sebességgel hajtják a tánczó hajóművet, jeges eső szakad, és fázva, vizesen, fáradtan kell bajlódunk, hogy a helyes irányt és menetet megtarthassuk.

De mindamellettt szép napok voltak ezek, mert őseredeti pompájával hatalmasan övezett bennünket a természet, és gazdag, kimeríthetetlen forrásából bőségesen meríthettük a tiszta természeti élvezetek megifjító, varázsló italát.

Milyen messze volt tőlem a művelt élet ezernyi apró szüksége, és milyen kevéssé nélkülöztem őket a csendes tábori tűz mellett, melyen egyszerű halvacsoránkat készítettük, mikor nyugodt pompával ereszkedett alá az éj a széles csendes tóságra, mikor a hullámok halk morajjal ütődtek oda kikötött sajkáinkhoz, csend és nyugalom uralkodott köröskörül, s mi is nyugalomra készültünk a nap munkája és fáradsága után.

Megnyugvás, kibékülés és mondhatni gyermekies vidámság lepi meg a lelket; az ember csatlakozik a bálta természet nevelte gyermekeihez, az egyszerű halászokhoz s vadászokhoz, és hozzájuk hasonlónak válik; még a szellem is, mely vágyakozva hatol ebbe a rengeteg vadonba, hogy az ismeretek halmazához ő is gyűjtsön egy kis szemet, melyet mint parányi kis kövecskét magával vihessen az emberi műveltség óriási épületéhez -- még a szellem is habozva hagy fel fáradhatatlan munkájával és azt kérdezi: »miért?« Miért az a mohó, soha ki nem fáradó kutatás, minek a tépelődés és a tündődés, az örökös harcz és fáradozás? Föllebentheti-e az ember valaha azt a fátyolt, mellyel a természet eltakarta titokzatos működését? Egyesül-e valaha az a sok kis szikra, melyet hangyaszorgalom fáradhatatlanul gyűjt össze minden oldalról, lobogó lánggá, melynek világossága áthatol a sötétségen és éjszakán, és ragyogó diadalra vezérel? És ha nem is volna sisyphusi munka, ha el is volna érhető a cél: nem élünk-e boldogabban a megelégedett korlátoltságban? Mire való a fáradozás, gond és a sohasem pihenő munkálkodás? Miért kell túltengő élvezeteket és ezer szükségletet teremteni, és a régi kulturális épület nyomasztó falait még jobban megerősíteni, mikor a természet olyan hivogatólag terjeszti felénk jóságos karjait édes pihenésre, mikor minden korlától és bijincstől ment hatalmas működése egy összehangzó akkordban csendül össze, mely hasonló a szabadság ihletett énekéhez?

Végre azonban e tudományos cigányélet gyönyörű időszakának is véget kellett vetni.

Május 17-ikén, késő este, borús, esős időben utoljára kormányoztam hű lodkáinkat a Razelm-tavon át Jurilovka messzire látható világos ablakai felé. A sajkát gazdag zsákmány töltötte meg: tele volt mindenféle csérrel, feketefejú és vékonycsőrű sirállal, tadornakacsákkal és parti szalonkákkal. Utolsó zsákmányunk volt ez a Fekete-tenger báltáiból.

Három napig dolgoztunk szorgalmasan bőrökön és mellcsontokon, s tojásokat fujtunk ki.

Május 20-ikán délután minden készen volt: három hatalmas ládában jól be volt csomagolva bőrzsákmányunk, két kis ládikát fészekaljgyűjteményünkkel töltöttünk meg.

Másnap korán reggel elhelyeztük meglehetősen terjedelmes podgyászunkat; még egy meleg kézszorítás a nagy számban megjelent halászokkal, és döcögve, nyikorogva indult meg két carruzából álló karavánunk a babadaghi tó mentén haladó vadregényes úton a meredek magaslaton felmeredő büszke Eraclia sziklafészek romjai alatt, Babadagh városka felé. A Dobrudsából való kijövetelünk, hazautazásunk megkezdődött.

Este felé Tulceába érkeztünk.

Más nap déli 1 órakor indult Galacz felé a hajó.

Május 25-ikén reggel 8 órakor utoljára indultunk el a galaczi kikötőből a »Karl Ludwig« (Dubois kapitány) fedélzetén, fel a folyamon, Csernavoda felé, a hol utolsó kutató utamat szándékoztam megtenni.

Egészen véve a csak két napi tartózkodás eredményeivel igen meg voltam elégedve. Csernavoda változatos környékét nagyon alkalmasnak tartom, hogy alkalmilag a phenológiai megfigyelésekre állomást szolgáltasson.

Május 27-ikén délután végre eljött az idő, mikor majdnem három hónapi tartózkodás után a Dobrudsának istenhozzád-ot kellett mondanunk.

Prüszkölve érkezett meg a gőzös, a derék »Ferdinand Max« — ugyanaz a hajó, a melyen idejöttünk — a csernavodai állomásra.

Pont 5 órakor megszólalt a hangos gőzböngő, prüszkölve, kehegve és zakatolva indult fölfelé a gőzös. Én a fedélzeten állottam és utolsó búcsúüdvözetet intettem a most már véglegesen elhagyott Dobrudsára felé.